

УДК 94(477): 930.85

Остащук Вера

**НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГУМАНИТАРНЫХ ФАКУЛЬТЕТОВ
ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА В ПЕРИОД
РУМЫНСКОЙ ОКУПАЦИИ Г.ОДЕССЫ (1941-1944 ГГ.)**

Публикация посвящена исследованию политики румынской оккупационной администрации относительно научного развития гуманитарных факультетов Одесского университета. Комплексного исторического исследования посвященного отмеченным проблемам на сегодня не существует. Научная новизна работы заключается в выяснении особенностей мер румынской оккупационной администрации в гуманитарной науке г. Одессы. Цель данной работы рассмотреть во-первых, установление оккупационного режима; во-вторых, открытие и деятельность Одесского университета; в-третьих, научную и издательскую деятельность историко-филологического и юридического факультетов.

За время оккупации не удалось восстановить образовательную и научную сеть в её довоенных масштабах, но то, что удалось достигнуть в условиях военного времени тоже имело большой успех.

Был открыт историко-филологический факультет, который имел четыре отделения: классическое, романо-германское, философское, русского языка и литературы. Были открытые кафедры - русской, общей и древней истории. Здесь кроме защиты диссертаций, проводилась научная работа по трём секциями: литературная, лингвистическая и историческая. Она заключалась в чтении докладов профессоров и преподавателей на которые допускались и студенты. Была возобновлена деятельность Общества истории и древностей. Возвращён из небытия юридический факультет, на котором тоже достаточно плодотворно проходила научная работа.

Автор приходит к выводу, что румынская власть уделяла достаточно большое внимание гуманитарной науке. Последнее было обусловлено во-первых тем, что румынская оккупационная администрация надеялась на поддержку местного населения, в том числе одесситов; во-вторых, румыны исходили из того, что вся территория Транснистрии является исконно румынской, именно это стало главной концепцией которая разрабатывалась, так как имела поддержку от власти. Это так сказать было государственным заказом того времени.

Ключевые слова: румынская оккупация, гуманитарная наука, образование, университет, историко-филологический факультет, юридический факультет.

Остащук Віра

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГУМАНІТАРНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ М. ОДЕСИ (1941-1944 РР.)

Публікація присвячена дослідженню політики румунської окупаційної адміністрації стосовно наукового розвитку гуманітарних факультетів Одеського університету.

Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує. Наукова новизна роботи полягає у з'ясуванні особливостей заходів румунської окупаційної адміністрації в гуманітарній науці м. Одеси. Мета даної роботи розглянути по-перше, встановлення окупаційного режиму; по-друге, відкриття та діяльність Одеського університету; по-третє, наукову та видавничу діяльність історико-філологічного та юридичного факультетів. Звичайно, за умов окупації не вдалося відновити освітню та наукову мережу в її довоєнних масштабах. Однак те, чого вдалося досягти в умовах воєнного часу, також мало значний успіх.

Був відкритий історико-філологічний факультет, який мав чотири відділення: класичне, романо-германське, філософське, російської мови і літератури. Були відкриті кафедри – російської, загальної і стародавньої історії. Тут окрім захисту дисертацій, проводилася наукова робота за трьома секціями:

літературна, лінгвістична і історична. Вона полягала в читанні доповідей професорів і викладачів, на які допускалися і студенти. Була відновлена діяльність Товариства історії і старожитностей. Повернутий із небуття юридичний факультет, на якому теж досить плідно проходила наукова робота.

Автор приходять до висновку, що румунська влада приділяла досить велику увагу гуманітарній науці. Останнє було обумовлено по-перше тим, що румунська окупаційна адміністрація сподівалась на підтримку місцевого населення, в тому числі одеситів; по-друге, румуни виходили з того, що вся територія Трансністрії є споконвічно румунською, саме це стало головною концепцією яка розроблялася, тому що мала підтримку від влади. Це так би мовити було державним замовленням того часу.

Ключові слова: *румунська* окупація, гуманітарна наука, освіта, університет, історико-філологічний факультет, юридичний факультет.

Ostashchuk Vira

RESEARCH ACTIVITIES OF HUMANITARIAN FUCULTIES OF ODESSA UNIVERSITY DURING THE PERIOD OF THE ROMANIAN OCCUPATION OF ODESSA (1941-1944).

The purpose of the article is to study the policy of the Romanian occupation administration of the scientific development of humanitarian faculties of Odessa University. Complex historical research sanctified to the marked problems it does not exist for today. The scientific novelty of work consists in finding out of features of events of Romanian of occupation administration in humanitarian science of Odesa. Aim of this work to consider firstly, establishment of the of occupation mode; secondly, opening and activity of the Odesa university; thirdly, scientific and publishing activity of historico-philological and legal faculties.

Certainly, at the terms of occupation it was not succeeded to renew an educational and scientific network in her pre-war scales.

However what succeeded to be attained in the conditions of war-time, also small considerable success.

A historico-philological faculty that had four separations was open: classic, philosophical, Russian and literature. There were open departments - Russian, general and ancient history. Here except defence of dissertations, the advanced study was conducted after three sections: literary, linguistic and historical. She consisted in reading of lectures of professors and teachers, on that students were assumed.

There was the renewed activity of Society of history. Faculty of law, on that too the advanced study passed fruitfully enough, returned from nonexistence.

An author comes to the conclusion, that Romanian power spared large enough attention to humanitarian science. The last was conditioned firstly by that Romanian of occupation administration hoped in support a local population, including Odesa; secondly, Romanians went out from that all territory of Transnistrii is indigenously Romanian, exactly it became main conception that was developed, because had support from power. It so to say was a government order that time.

Keywords: Romanian occupation, humanities, education, university, Faculty of History and Philology, Faculty of Law.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-9(261)-223-235

Постановка проблеми. Інтеграція, демократизація і гуманізація української освіти у світову освітню систему вимагають критичного аналізу її розвитку у різні історичні періоди.

Досить довго дослідники були позбавлені можливості об'єктивно і неупереджено вивчати питання, пов'язані з реалізацією німецько-румунською окупаційною владою освітньої політики на Півдні України. Об'єктивне вивчення цієї проблеми сприятиме відновленню повноти історичної пам'яті, яка десятиліттями фальсифікувалася через ідеологічні причини.

Виходячи з цього, **метою даної роботи** є дослідити політику румунської окупаційної адміністрації стосовно наукового розвитку гуманітарних факультетів Одеського

університету. Для досягнення означеної мети необхідно, на наш погляд, розглянути по-перше, встановлення окупаційного режиму; по-друге, відкриття та діяльність Одеського університету; по-третє, наукову та видавничу діяльність історико-філологічного та юридичного факультетів.

Мета та завдання статті обумовили її методологічну основу, що базується на використанні методів пошуку, аналізу та синтезу для максимального використання архівних джерел. Завдяки структурному методу досліджено взаємний вплив та залежність розвитку науки від зовнішніх факторів, а саме пануючої румунської ідеологічної політики. Конкретно-історичний метод дозволив використати окупаційну пресу, враховуючи місце (Одеса), умови виникнення та функціонування (війна та окупація) та мету (інформаційну та ідеологічну) її випуску.

Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії Одеси. Без вивчення окреслених проблем неможливе цілісне бачення історії Другої Світової війни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує, хоча окремі аспекти окупаційної політики, в тому числі освітньо-наукові розглядалися в контексті більш ґрунтовних робіт, присвячених добі окупації. Їх можна поділити на чотири групи: радянські (Левит І.Э., Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. [1]), сучасні вітчизняні (Щетніков В.П., Черкесов А.А. і Гридін В.П. [2]), американські (А. Даллін[3]), румунські та молдавські (А. Габор, О. Веренка, Р. Соловей[4]) дослідники.

Джерельною базою дослідження є періодична преса, яка виходила у 1941 – 1944 рр. в Одесі, зокрема «Одесская газета», «Одесса», «Молва».

Виклад основного матеріалу. 16 жовтня 1941 р. німецько-румунські війська вступили до Одеси. З цього часу вся територія між Дністром і Бугом була передана румунській громадянській управі, під назвою «Трансністрія».

До новоутвореного «губернаторства», було включено південно-західні українські землі: всю Одеську,

частину (західніше Південного Бугу) Миколаївської та Вінницької областей; а також лівобережні райони Молдавії. Західним суходільним кордоном Трансністрії була умовна лінія Могилів – Подільський – Бар – Жмеринка.

На окупованій румунській території створювався типовий для Румунії адміністративний устрій.

В першу чергу румуни хотіли залучитися підтримкою одеситів, тому з самого початку приділили велику увагу розвитку культури міста.

Початок було покладено статтею кандидата філологічних наук, професора Г. Сербського в третьому номері «Одесской газеты» «Возродим культурную жизнь Одессы» [5]. Тоді ж в листопаді 1941 р. було відновлено діяльність Оперного театру, мережі кінотеатрів, багатьох церков, соборів. Важливою подією стало урочисте відкриття 7 грудня 1941 року об 11 годині ранку в великій аудиторії медичного факультету. Одеського університету[6]. До січня 1942 року «академічною корпорацією» представників окупаційної адміністрації і наукової спільноти міста був розроблений Статут. В основу його лягло законодавство Російської імперії, яке увійшло в практику університетського життя після 1905 р. і відрізнялося відомим ступенем автономії і принципом виборності деканів і ректора. Згідно Статуту, кандидатуру ректора університету затверджував губернатор Трансністрії. Ректором університету було призначено професора медицини Павла Часовникова.

Функціонування Одеського університету та інших навчальних закладів було викликане кадровим дефіцитом у медицині, транспорті, промисловості, юриспруденції, який ускладнював експлуатацію регіону румунською адміністрацією.

У румунській адміністрації існувало розуміння того, що відкриті факультети університету, а особливо гуманітарного спрямування (історико-філологічний, юридичний та румунської культури), можна успішно використовувати як один із засобів у боротьбі з радянською владою за вплив на місцеве населення, поширюючи на молодь, яка вчиться, свої політичні ідеї. Цьому завданню була присвячена і підтримка румунською адміністрацією наукової роботи на означених факультетах.

Історико-філологічний факультет розпочав свою роботу 28 вересня 1942 року. У відновленій структурі історико-філологічного факультету посаду декана займав спочатку Борис Варнеке, коло наукових інтересів якого було пов'язано з російським театром. Особисті якості професора Б.Варнеке (його називали «важкою людиною», «зарозумілим», «егоїстичним») швидко призвели до конфлікту з колегами, внаслідок чого він змушений був відмовитися від посади декана, залишаючись на посаді професора. Деканом став Володимир Лазурський, який після відновлення радянської влади вийшов на пенсію через невміння «політичного лавірування» [7].

Факультет мав чотири відділення: класичне, романо-германське, філософське, російської мови і літератури. Були відкриті кафедри – російської, загальної і стародавньої історії[8].

Одним з пріоритетних напрямів наукової роботи історико-філологічного факультету було дослідження «румунського погляду» на історію регіону. Румунські науковці доводили присутність румун на території Трансністрії ще з давнини. Розшукувались молдавсько-румунські корені в історичному минулому Одеси і України в цілому (такі як: митрополит Київський у XVIIIст – Петро Могила; румунський митрополит XIX – Редумеску-Бедоні; район Одеси, де мешкали молдавани – «Молдаванка»).

Саме розробкою такої концепції історії Румунії і зокрема Трансністрії займалися науковці історико-філологічного факультету Одеського університету.

Навесні 1943 року декан Володимир Лазурський прийняв у підпорядкування факультету Історико-археологічний музей, який до цього часу знаходився у віданні одеського муніципалітету і був відкритий ще 20 вересня 1942 року [9]. Керував музеєм професор Є.І.Селінов. На цей час там працювали відділи: стародавнього Єгипту; первісного суспільства Трансністрії; стародавніх грецьких колоній; Північного Причорномор'я; середньовіччя і нумізматики. З 1 квітня 1943 року музей входив до складу науково-дослідних інститутів одеського університету.

Великий вплив на розвиток історичної науки мав дозвіл Дирекції Культури на відновлення діяльності Одеського

товариства історії та старожитностей при університеті, яке виникло у 1839 році. Упродовж майже столітнього періоду свого існування товариство проводило велику і цінну наукову роботу з дослідження минулого міста і краю, починаючи зі стародавніх часів. Його працями видані 33 томи «Історичних записок», в яких висвітлена історія всього Причорномор'я, Новоросії, Молдови, Валахії, Криму і Кавказу. Його діяльність була перервана у 1941 році радянською владою. Тепер воно було відновлене.

На історико-філологічному факультеті відбулися збори по відновленню товариства історії та старожитностей при Одеському університеті. На зборах були присутні 22 особи, в тому числі й декілька минулих членів товариства.

Зборами було заслухано повідомлення професора В.І.Селінова про постанову Губернатора Трансністрії професора Алексяну від 2 липня 1943 року за № 2852 про відновлення товариства, а також підтвердження його статуту.

З інформацією про минулу діяльність цієї організації виступив найстарший член правління професор Б.В. Варнеке.

Збори винесли постанову: захувати всіх присутніх членами-засновниками товариства і одногосно обрати Віце-Президентом професора В.І.Селінова, а секретарем – А.В.Варнеке [10].

Окрім захисту дисертацій, на факультетах Одеського університету проводилась інша наукова робота. Так, наприклад, історико-філологічним факультетом проводилась наукова робота за трьома секціями: літературна, лінгвістична і історична. Вона полягала в читанні доповідей професорів і викладачів, на які допускалися і студенти.

Були заслухані і обговорені наступні доповіді: асистентки Шавальнової на тему “Флобер і Толстой”, професор Варнеке “Євгеній Корш як класик і лінгвіст”, професора Селінова “Спогади про Київський університет”, професора Потапова “Види дієслів в російській мові” [11].

Крім того, на історико-філологічному факультеті систематично щосуботи проходили засідання наукової конференції факультету. В січні відбулися доповіді професора В.Ф. Лазурського «Фриче як історик літератури», асистентки

Осадчей «Фільдінг (з історії англійського роману XVIII ст.)», асистента Гусака «Американська і англійська мови»[12].

На об'єднаному засіданні кафедр російської історії, загальної і стародавньої була прослухана доповідь директора Керченського археологічного музею А.К.Шемельова, який був в цей час асистентом Одеського археологічного музею. Темою доповіді був Керченський археологічний музей, заснований у 1826 році. Доповідач зазначив, що музей був сховищем цінніших археологічних матеріалів, особливо характеризував життя і культуру Боспорського царства і його столиці Пантікапей, на місці якого знаходиться м. Керч [13].

У 1944 році на історико-філологічному факультеті були введені нові курси, які повинні були читати приїжджі німецькі професори. Професор Познанського університету О.Петерсен повинен був читати курс «Головні течії в німецькій літературі» на німецькій мові на другому курсі німецького відділення історико-філологічного факультету. Директор одеського відділення німецького наукового інституту в Бухаресті професор Райхенкрон мав читати курс історії румунської мови на першому курсі французького відділення[14].

Але цього не сталося, тому що 17 березня 1944 року влада перейшла до німецького командування. 20 березня 1944 року німецька влада закрила університет, а його приміщення почали займати для військових потреб.

Оскільки румунська окупаційна влада хотіла довести, що українські землі є споконвічно румунськими, вона всіляко сприяла історичним концепціям, які доводили присутність румун на нашій території ще з VI століття. Був відкритий історико-філологічний факультет, археологічний музей, відновлена діяльність Товариства історії і старожитностей.

У складі Одеського університету був організований і розпочав свою роботу 23 вересня 1942 року юридичний факультет. Якщо повернутися до історії його створення, то треба згадати, що юридичний факультет був створений одночасно з Імператорським Новоросійським університетом в 1864 році та існував до 1930 року. У 1930 році було перервано існування вищого юридичного закладу, оскільки на думку радянської влади поглиблене вивчення правових проблем приводило до

спростування знаменитої марксистської теорії про «правову надбудову». Замість юридичного факультету виникли юршколи, які на протязі 6 місяців або за один рік навчали судів і прокурорів всіх рангів.

В Одесі лишилися відмінні науково-викладацькі сили, такі як Фаас, Жилін, Покровський, Кравцов і Бориневич[15].

На юридичному факультеті раз на два тижні, а іноді частіше, по мірі накопичення матеріалу проводилися відкритті засідання Ради факультету, на яких читалися доповіді. Так наприклад, 28 січня 1944 року на черговому засідання був прочитана доповідь професора А.Жиліна на тему: «А.Ф.Конєв, його життя та діяльність» і доповідь професора криміналіста Н.Макаренка «Справа Олександра Єзуїта»[16].

В жовтні 1943 року був відкритий факультет румунської культури в Одеському університеті, деканом була призначена Німфа Джионат [17].

В листопаді 1943 року прибули професори Яського інституту національної історії на чолі з професором Болдуrom, для прочитання доповідей.

На факультеті румунської культури при одеському університеті професор Болдур 1 листопада 1943 року прочитав доповідь на тему: «Молдавські господарі Василій Лупа і Георгій Стефан і революція Богдана Хмельницького» [18].

За часи окупації проводилась досить плідна видавнича діяльність.

Археологічний музей, який перейшов до Одеського університету, за його дорученням теж займався науковою діяльністю. Були роботи на дві теми: «Одеса в радянські часи» і «Процеси колонізації Трансністрії». До другої теми надійшли роботи В.І.Селінова і асистентів А.Занчевського, М.Москетті, Л.Кузнецової, а також карта Трансністрії художника Х.Чернявського («Історико-етнографічна мапа Трансністрії»), «Поселення трипільської культури в селі Собанівка на Південному Бузі» Добровольського, «Легенди про походження скіфів» Болтенка, «Стародавні причорноморські поселення між Бугом і Дністром періоду торгівельного розквіту Ольвії IV-Шст. до н. е.» професора Селінова.

Готувалися до друку колективні праці:

«Одеса» – присвячена 150-річчю міста 1794-1944 р.р.; «Ольвійські монети римського періоду» професора В.Селінова, також архітекторів Скорупко і Куцегіоргіу та асистента Донина.

З цієї проблеми 29 жовтня на історико-філологічному факультеті відбувся захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук професора В.Селінова на тему: «Стародавні причорноморські поселення між Бугом і Дністром періоду торгівельного розквіту Ольвії в IV і III ст. до Р. Х.»[19].

Передбачалась розробка історії муніципального управління м. Одеси за весь період її існування, а пізніше повинна була продовжуватися праця «Процес колонізації Трансністрії» за матеріалами історичного архіву працівниками музею і іншими істориками [20].

Висновки та перспективи подальших розробок. Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити наступні висновки.

Румунська влада приділяла досить велику увагу гуманітарній науці. Останнє було обумовлено по-перше тим, що румунська окупаційна адміністрація сподівалась на підтримку місцевого населення, в тому числі одеситів; по-друге, румуни виходили з того, що вся територія Трансністрії є споконвічно румунською, саме це стало головною концепцією яка розроблялася, тому що мала підтримку від влади. Це так би мовити було державним замовленням того часу.

Звичайно, за умов окупації не вдалося відновити освітню та наукову мережу в її довоєнних масштабах. Однак те, чого вдалося досягти в умовах воєнного часу, також мало значний успіх. Так, зокрема заслуговував поваги відновлений Одеський університет

Був відкритий історико-філологічний факультет, археологічний музей, відновлена діяльність Товариства історії і старожитностей. Повернутий із небуття юридичний факультет, на якому теж досить плідно проходила наукова робота.

Література

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.09.1939 – 19.11.1942) – Кишинев. – 1981. – С.319; Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. 907 дней в тылу врага.–Одесса: Маяк, 1969.–74с.
2. Щетников В.П. Одесский университет:1941–1944 годы (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. – Одеса.–1999.– Вип.9. – С.266–271; Черкассов А.А. Оккупация Одессы. Год 1941. Очерки. – Одесса. – 2007. – 270 с.; Гридін В. Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941 – 1944 гг.//Юг. – 1995. – 30 июня.
3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.– Santa Monica, 1957.– 296 p.
4. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu Biserica ortodoxă si e vreiі intimpul lui Antonescu. "Dosarile, Istoriei", nr. 11 (75), 2002; Verenka O. Administratia civilă română in; Transnistra - Chisinau, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19auq.1941 -29 ian.1944.Iasi, 2004.
5. Одесская газета.–1941. – 2 ноября.
6. Там само.–1941.–10 декабря
7. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory...– P.47.
8. Одесская газета. – 1942. – 19 сентября.
9. Там само.– 1943.–1 апреля.
10. Там само.
11. Там само. –1943. – 15 декабря.
12. Там само. –1944. – 3 февраля.
13. Там само. – 30 января.
14. Там само. – 7 марта
15. Там само. – 1941. – 21 декабря.
16. Там само. – 1944. – 3 февраля.
17. Там само. – 1943. – 23 октября.
18. Там само. – 2 ноября.
19. Одесская газета. – 1943. – 15 октября.
20. Там само. – 5 сентября.

1. Levit I.E.(1981)Participation of fascist Romania in aggression against the USSR. Sources, plans, implementation (1.09.1939 - 19.11.1942) Chisinau.; Yegorov VF, Zotov N.I. (1969) 907 days in the rear of the enemy.Odessa: Mayak [in Russian].

2. Schetnikov V.P. (1999) Odessa University: 1941-1944 (according to the materials of the occupational press) // Notes of the Historical Faculty. Odessa; Cherkassov A.A.(2007) Occupation of Odessa. Year 1941. Essays. Odessa; Gridin V. (1995) Again about Odessa and Transnistria in 1941 - 1944 // South. 30 June [in Russian].

3. Dallin A. (1957) Odessa, 1941-1944: A Case Study of the Soviet Territory Under the Foreign Rule .Santa Monica [in English]

4. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu (2002) Biserica, the Orthodox Church and the Evangelists in Timor Liu Antonescu.

"Dosarile, Istoriei", no. 11 (75); Verenka O. (1993) Administratia civilă română in Transnistria Chisinau.; Rodica Solovei (2004).Activitatea The Guernsey Transnistria has a socio-economic and cultural dimension: 19auq.1941 -29 ian.1944. Iasi [in Romanian]

5. Odessa newspaper.1941. November 2 [in Russian].

6. Ibid. 1941.10 December [in Russian].

7. Dallin A. Odessa, 1941-1944: A Case Study of the Soviet Territory ... - P.47 [in English].

8.Odessa newspaper. 1942. September 19 [in Russian].

9. Ibid. 1943. April 1[in Russian].

10. Ibid [in Russian].

11. Ibid. 1943. December 15[in Russian].

12. Ibid. 1944. February 3 [in Russian].

13. Ibid. January 30 [in Russian].

14. Ibid. March 7 [in Russian].

15. Ibid. 1941. December 21 [in Russian].

16. Ibid. 1944. February 3[in Russian].

17. Ibid. 1943 . October 23[in Russian].

18. Ibid. November 2[in Russian].

19. Odesskaya Gazeta. 1943. October 15 [in Russian].

20. Ibid. September 5 [in Russian].

20.09.2018